

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Кафедра педагогіки, освітнього менеджменту та соціальної роботи

**СОЦІАЛЬНА РОБОТА
У ПЕРІОД КРИЗОВИХ ЗМІН.
СУЧАСНІ ВІЗІЇ**

КОЛЕКТИВНА МОНОГРАФІЯ

**PRACA SOCJALNA
W OKRESIE ZMIAN KRYZYSOWYCH.
WIZJE NOWOCZESNE**

MONOGRAFIA ZBIOROWA

*За науковою редакцією
Пелеха Юрія Володимировича*

Видавництво
"Волинські обереги"

2023

УДК 36
С-69

Затверджено рішенням Вченої ради Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 12 від 5 грудня 2023 року)

За науковою редакцією **Пелеха Юрія Володимировича**

Рецензенти:

Г. П. Шевченко, д-р пед. наук, професор, дійсний член НАПН України;

І. В. Малафійк, д-р пед. наук, професор;

Гжегош Гжибек, д-р хаб., професор.

Авторський колектив:

Галатюк М. Ю. (розділ 3.2); *Давиденко Г. В.* (розділ 2.2); *Daszykowska-Tobiasz J.* (розділ 1.2); *Korala E.* (розділ 2.5 – у співавторстві); *Kawka K.* (розділ 2.6 – у співавторстві); *Левчук І. Б.* (розділ 3.1 – у співавторстві); *Muszkietka R.* (розділ 2.5 – у співавторстві; 2.6 – у співавторстві); *Нечипорук Л. І.* (розділ 1.1); *Оксенюк О. В.* (розділ 1.3); *Пелех Ю. В.* (наукова редакція, передмова, розділ 3.1 – у співавторстві); *Петрук Л. П.* (розділ 3.3); *Стеца Н. В.* (розділ 2.4); *Філоненко Р. С.* (розділ 2.3); *Шевців З. М.* (розділ 2.1).

С-69 Соціальна робота у період кризових змін: сучасні візії: колективна монографія. За наук. ред. Пелеха Ю. В. – Рівне: Волинські обереги, 2023. 308 с.

ISBN 978-617-8260-70-5

Колективну монографію «Соціальна робота у період кризових змін: сучасні візії» розроблено у відповідності до наукової тематики кафедри педагогіки, освітнього менеджменту та соціальної роботи Рівненського державного гуманітарного університету. У монографії окреслено основні тенденції розвитку соціальної роботи у період кризового стану, спричиненого пандемією COVID-19 та воєнною агресією російської федерації проти незалежної держави Україна. Системно, різнобічно і цілісно розкрито проблеми сучасної методології, теорії і практики соціальної роботи та висвітлено авторські візії щодо оновлення її змісту в умовах воєнно-кризового стану. На теоретико-практичному рівні запропоновано нові методики формування особистості сучасного соціального працівника, асистента родини, фахівця з інклюзивної освіти у процесі професійної підготовки.

Для соціальних працівників, студентів спеціальності 231 «Соціальна робота», фахівців інклюзивної сфери, фізичної реабілітації, слухачів докторантських студій, викладачів ЗВО.

УДК 36

ISBN 978-617-8260-70-5

© Авторський колектив, 2023

© "Волинські обереги", 2023

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	5
Розділ I. ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ ОСНОВИ ЗМІСТУ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ПЕРІОД КРИЗОВОГО СТАНУ	7
1.1. Соціальна робота із внутрішньо переміщеними особами в Україні в умовах війни	7
1.2. Завдання соціальних працівників у період пандемії COVID-19.....	31
1.3. Соціально-педагогічна робота із сім'ями трудових мігрантів	41
Розділ II. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ	66
2.1. Підготовка здобувачів вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» до надання соціальної послуги супроводу в інклюзивному середовищі	66
2.2. Цифрова інклюзія та доступність в Україні та світі. Аналіз тенденцій та перешкод	88
2.3. Інклюзивне навчання як аспект соціально-педагогічного простору сучасної України.....	126
2.4. Сучасні підходи щодо використання арт-терапії у соціальній інклюзії	146
2.5. Рухотерапія осіб похилого віку.....	164
2.6. Рухотерапія дітей із інтелектуальними розладами	181

Розділ III. ІННОВАЦІЙНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОЦЕСУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА.....	195
3.1. Інтерактивні театральні методики в роботі соціального працівника / соціального педагога	195
3.2. Сучасні здоров'язберезувальні технології у професійній підготовці майбутніх соціальних працівників.....	247
3.3. Самоосвіта – як важливий компонент професійного самовдосконалення майбутнього фахівця	273
ПРО АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ	297
ПРО КАФЕДРУ.....	305

РОЗДІЛ II

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ

2.1. Підготовка здобувачів вищої освіти спеціальності 231 «соціальна робота» до надання соціальної послуги супроводу в інклюзивному освітньому середовищі

Artykuł poświęcony jest problematyce przygotowania zawodowego przyszłych pracowników socjalnych do pracy w środowisku edukacji włączającej. Szczegółowa problematyka obejmuje: teoretyczne podstawy organizacji w środowisku edukacji włączającej; wyjaśnienie istoty usługi wsparcia społecznego w trakcie edukacji włączającej; uzasadnienie warunków pedagogicznych kształtowania kompetencji włączających przyszłych pracowników socjalnych oraz doskonalenia ich kompetencji do wsparcia i opieki w przyszłości. Ponadto w artykule zdefiniowano główne innowacyjne technologie kształcenia studentów specjalności 231 «Praca socjalna», w szczególności uczenie się kontekstowe i produktywne; ukazano istotę metodologii kształcenia uczniów w zakresie udzielania wsparcia społecznego dzieciom w procesie edukacji włączającej.

Słowa kluczowe: «inkluzyjne środowisko edukacyjne», «szkolenie zawodowe», «nauka kontekstowa», «produktywne uczenie się», «kompetencje włączające», «pracownik socjalny», «usługi wsparcia społecznego w edukacji włączającej».

The article is devoted to consideration of the issue of professional training of future social workers to work in an inclusive educational environment: the theoretical foundations of the organization of an inclusive educational environment are revealed; the essence of the social support service during inclusive education is clarified; the pedagogical conditions for ensuring the formation of inclusive competence of future social workers and improving their competence and competencies for support and care in the future are justified; the main innovative technologies of education for students of the specialty 231 «Social work», in particular contextual and productive learning, are defined; the essence of the methodology for training students to provide social support for children during inclusive education is revealed.

Keywords: «inclusive educational environment», «professional training», «contextual learning», «productive learning», «inclusive competence», «social worker», «social support service during inclusive education».

В Україні відбувається утвердження соціальної рівності громадян у політичній, економічній, соціальній сферах завдяки запровадженню соціальної інклюзії як процесу, який спрямований на створення умов для реалізації життєдіяльності дітей та дорослих в суспільстві. Інклюзія поступово входить в заклади освіти і на практиці проявляється через розбудову інклюзивного освітнього простору, зокрема створення безперешкодного доступу його до облаштування їх забудови. Для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами організовуються інклюзивні класи, у яких здійснюється навчання дітей за місцем проживання. Таким чином в Україні реалізується нова парадигма в освіті – інклюзивне навчання, що в свою чергу вимагає удосконалення підготовки професій типу «людина-людина» соціономічних спеціальностей, зокрема – соціальних працівників.

Реформування освіти, що розпочатє з 1 січня 2022 року, вимагає нового підходу в організації інклюзивного навчання в закладах освіти, який ґрунтується на концепті «рівнів підтримки» дітей з освітніми труднощами. Тобто обсяг підтримки здобувачів освіти з особливими освітніми потребами під час інклюзивного навчання буде надаватися згідно з їхніми потребами, а не відповідно до діагнозу (нозології).

У широкому соціальному значенні термін «інклюзія» (від *Inclusion* – включення) означає процес збільшення ступеня участі в суспільному житті маломобільних громадян, а також тих, що мають труднощі у мовленнєвому спілкуванні, сенсорному сприйманні явищ, фактів, порушенні навичок пристосування до нових умов середовища і прийнятті його норм та цінностей тощо. Запровадження інклюзії в освіту уможливить рівний доступ до навчання усіх дітей з урахуванням різних освітніх потреб, індивідуальних можливостей та забезпечить спільне навчання в закладі освіти, а створення в закладі освіти спеціальних умов для навчання здобувачів освіти з особливими освітніми потребами визначає його як інклюзивний заклад освіти.

У 24 статті Конвенції ООН про права людей з інвалідністю визначено обов'язок держави щодо реалізації інклюзії в освіті через запровадження інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти, яке нині вважається альтернативою інтернатній (спеціальній)

системі освіти або домашньому чи індивідуальному навчанню, за якими вони утримуються та навчаються окремо від інших дітей, таким чином відчують себе виключеними з освітніх, культурних і соціальних процесів [4].

У Законі України «Про освіту» «інклюзивне навчання» тлумачиться як система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування різноманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників. Таким чином інклюзія в освіті розглядається нами як інноваційна форма навчання, за якою передбачається отримання освіти учнями з особливими освітніми потребами, коли вони навчаються в закладі загальної освіти за місцем проживання [9].

У методичних рекомендаціях «Порядок організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти», затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 р. № 872 (із змінами), визначено головні вимоги щодо реалізації інклюзивного навчання:

- забезпечення безперешкодного доступу до будівель та приміщень такого закладу дітей з порушеннями опорно-рухового апарату, зокрема тих, що пересуваються на кріслі колісному, та дітей з порушеннями зору;

- забезпечення необхідними навчально-методичними і наочно-дидактичними посібниками та індивідуальними технічними засобами навчання.

Очевидно, що уможливить ефективне навчання здобувачів освіти з особливими освітніми потребами успішне функціонування інклюзивного освітнього простору згідно з принципами універсального дизайну в освіті – це в першу чергу, потім адекватно організоване розумне пристосування в освітньому середовищі, і нарешті – дібраний необхідний додатковий ресурс.

З'ясуємо сутність терміну «інклюзивний освітній простір» та близьке до нього поняття «інклюзивне освітнє середовище». Н. Касярум освітній простір тлумачить як «просторово-часове поле функціонування і розвитку системи освіти як відкрита й активна соціальна сфера, у якій діє ідеологія формування особистості з урахуванням

умов зовнішнього середовища (природно-кліматичних, демографічних, екологічних, соціально-економічних, політичних й ін.), потреб соціальних замовників (і самої особи), реалізуються освітні послуги закладами освіти й організаціями, що володіють освітнім, виховним і розвивальним потенціалом». Науковиця виокремлює різні рівні освітнього простору: глобальний, континентальний, освітній простір країни, національно-регіональний, регіональний, територіально-регіональний, муніципальний (міський територіальний), локальний (окремого освітнього закладу) й ін. Цілком погоджуємося з Н. Касярум, що умовою для структуризації освітнього простору виступає територіальна складова [7].

З метою виявлення сутності поняття «інклюзивне освітнє середовище», яке, на нашу думку, за структурою є набагато вужчим, ми звернулися до Закону України «Про освіту», у якому воно тлумачиться як «сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей» [4].

І. Калініченко, досліджуючи проблему виховання підлітків з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного освітнього середовища, визначає «інклюзивне освітнє середовище» як середовище закладу, у якому надаються освітні послуги здобувачеві освіти за його місцем проживання в умовах загальної освіти [5].

Зважаючи на наші теоретичні розробки, висвітлені нами в попередніх працях, термін «інклюзивне освітнє середовище» доповнено й потрактовано нами як комплекс організаційних умов для забезпечення освітніх потреб здобувачам освіти завдяки матеріально-технічному, навчально-методичному, інформаційному та кадровому забезпеченню, безперешкодному доступу до закладу освіти та перебування в ньому, яке загалом сприятиме ефективній соціалізації, навчанню, вихованню, розвитку, корекції та реабілітації [17; 11].

Отож поняття «інклюзивний освітній простір» застосовується у більш широкому аспекті, а поняття «інклюзивне освітнє середовище» є його складовою.

Основною умовою створення інклюзивного освітнього середовища в закладі освіти є дотримання освітніх, дидактичних та інклюзивних принципів, таких як:

- гуманізації та гуманітаризації, *зрозуміти, признати і прийняти* дитину як індивідуальність, з її поглядами, вчинками і позицією;
- право дітей з ООП на навчання за місцем проживання;
- справедливість до ВСІХ дітей, незалежно від їхньої національності, віку, мови, особливостей розвитку та поведінки, походження, фізичного та психологічного здоров'я;
- розумного пристосування та навчання за індивідуальною траєкторією;
- адаптації та модифікації відповідно до здібностей та вмінь здобувача освіти;
- отримувати додаткову підтримку згідно з встановленими освітніми труднощами дитини з ООП та ін.

Проаналізований нами джерельний масив наукової літератури дає можливість уточнити сутність та мету інклюзивного навчання, а в межах нашого дослідження розглядати його як *спеціально організований та керований освітній процес взаємодії різнопрофільних фахівців соціономічних спеціальностей та здобувачів освіти, який базується на принципах недискримінації, справедливості з метою свідомого оволодіння усіма учасниками процесу компетентностями, визначеними Державними стандартами освіти, отримання певного рівня освіти* [11].

Отже, інклюзивне освітнє середовище – це не лише забезпечення універсального дизайну простору закладу освіти, усунення перешкод, створення безбар'єрного середовища, а й діяльність у командній взаємодії різнопрофільних фахівців соціономічних спеціальностей.

Актуальність проблеми підготовки соціальних працівників до роботи в інклюзивному освітньому середовищі обумовлена чинним нормативним документом, зокрема Класифікатором соціальних послуг, введеним у дію 21.07.2020 року, у якому серед низки соціальних послуг визначено послугу соціального супроводу під час інклюзивного навчання. У Класифікаторі присвоєно код 020.0 послуги, який використовується в Інформаційно-аналітичній системі управління соціальною підтримкою населення України (E-SOCIAL) для кожного ділового процесу і в Реєстрі надавачів та отримувачів соціальних послуг [7].

Державний стандарт соціальної послуги супроводу під час інклюзивного навчання (23.12.2021 року № 718), який набрав чинності 4 лютого 2022 року, вимагає розв'язання проблеми професійної підготовки соціальних працівників у закладі вищої освіти до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища. Загальним положенням означеного документу визначається зміст, обсяг, умови та порядок надання соціальної послуги супроводу під час інклюзивного навчання; вказується мета застосування для організації надання соціальної послуги дітям з особливими освітніми потребами, які відповідно до висновку про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку особи, наданого інклюзивно-ресурсним центром, потребують супроводу в закладах дошкільної освіти та закладах освіти, які забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти [1].

Враховуючи ці аспекти, професійна підготовка майбутніх соціальних працівників як представників соціономічних спеціальностей в закладах вищої освіти потребує оновлення, а сам освітній процес вимагає реалізації науково обґрунтованих теоретико-методологічних підходів, на яких ґрунтується діяльнісна наукованість здобувачів освіти до формування інклюзивної компетентності та компетенцій соціального супроводу під час інклюзивного навчання.

Дослідження сутності соціономічних професій та її трактування здійснювало чимало вітчизняних та зарубіжних науковців у різні роки (Л. Буркова, О. Ліпман, Є. Клімов, Ю. Пелех, М. Філоненко та ін.). Зокрема у межах нашого дослідження встановлено, що вагомим чинником якісного інклюзивного навчання є додаткова допомога та підтримка здобувачів освіти з особливими освітніми потребами фахівцями соціономічних спеціальностей, а саме: лікаря, медичної сестри, ерготерапевта, соціального працівника, реабілітолога, медичного психолога та ін., які забезпечать медико-соціальне обслуговування, соціальне забезпечення, корекційно-реабілітаційні послуги, соціальну допомогу, соціально-психологічний супровід, соціально-педагогічну підтримку [10].

Соціономічну групу професій фахівців-партнерів освітніх установ становлять фахівці соціальних служб для дітей і молоді, інспектори органів опіки й піклування, кримінальної міліції в

справах дітей органів внутрішніх справ, соціальні працівники, педагоги закладів додаткової освіти та ін. [15].

Вагому роль у дослідженні особливостей організації соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю з особливими освітніми потребами мають погляди таких вітчизняних учених, як О. Безпалько, О. Дікової-Фаворської, Л. Завацької, А. Капської, Л. Міщик, О. Рассказової, С. Харченка, М. Чайковського та ін. Водночас у вітчизняних наукових доробках існує потреба дослідження значущості соціальної роботи в умовах інклюзії в закладах освіти, зокрема професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до її виконання.

Актуальність означеної проблеми тісно пов'язується із введенням у систему освіти біопсихосоціальної (БПС) моделі здоров'я здобувачів освіти з особливими освітніми потребами, сутність якої полягає в переосмисленні розуміння здоров'я та захворювання, а саме: виникнення хвороби зумовлене сукупністю біологічних, психологічних та соціальних факторів, однак кожен випадок захворювання є індивідуальним. Тому діагностика окремого індивідуального захворювання потребує вивчення усіх факторів впливу за допомогою комплексного використання медичних і психосоціальних методів у трьох площинах: соматичній, психологічній, соціальній, а надання допомоги має відбуватися комплексно, згідно з виявленими порушеннями в кожній окремій сфері. Таким чином для надання комплексної допомоги особі необхідна злагоджена робота фахівців професій типу «людина-людина» різних соціономічних спеціальностей, в тому числі фахівців соціальної роботи, у яких повинні бути наявні знання, уміння та навички діяльності в умовах інклюзії в освіті. Особливістю запровадження біопсихосоціальної моделі здоров'я є те, що вона зобов'язує всіх соціономічних фахівців, пов'язаних з наданням освітніх, медичних, психологічних та соціальних послуг, виключити із спілкування в закладі освіти медичні діагнози, а спрямовувати професійну діяльність кожного спеціаліста відповідно до потреб і труднощів, які зазнає дитина в освітньому процесі і не акцентувати увагу на її діагнозі.

Перевагою біопсихосоціальної моделі є те, що визначення комплексної оцінки розвитку дитини з ООП фахівцями інклюзивно-ресурсного центру та встановлення рівня освітньої підтримки (допомоги) в закладі освіти зводиться не лише до визначення фізич-

них чи психологічних характеристик, а й до встановлення наявних емоційно-конативних маркерів, сформованості легких навичок (soft skills) та наявних навичок самообслуговування, визначення рівня соціальної адаптації, взаємовідносин з однолітками, дорослими.

Отож комплексну оцінку розвитку особистості дитини проводять різнопланові фахівці інклюзивно-ресурсного центру, у якій вказується необхідність призначення учню асистента, який забезпечить під час інклюзивного навчання супровід дитини з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі (групі) за визначеними категоріями (типами) особливих освітніх потреб (труднощів), ступенями їх прояву та рівнями підтримки особи з особливими освітніми потребами в закладі освіти [13]. Вочевидь, що досягти надання якісної соціальної послуги супроводу в процесі інклюзивного навчання соціальному працівнику видається важко, не засвоївши сутності освітніх труднощів, які впливають на процес здобуття освіти та рівень результатів навчання осіб відповідного року навчання у відповідному закладі освіти [8].

За результатами аналізу попередніх досліджень [11], метою яких було з'ясування ставлення до інклюзивного навчання, виявлення негативних та позитивних його сторін; визначення доцільності внесення навчальних дисциплін в перелік компонентів освітньої програми, які забезпечать студентам високий рівень інклюзивної компетентності, продовжать визначення у майбутніх соціальних працівників готовності до надання соціальної послуги супроводу під час інклюзивного навчання.

Респондентами стали здобувачі освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 – соціальний працівник. Їм запропонували дати відповіді на запитання про основні заходи, які складають зміст соціальної послуги супроводу під час інклюзивного навчання. Методика діагностики передбачала оцінити свої знання з представленого тезаурусу «так» або «ні», даючи відповідь на поставлене запитання: «Чи знаєте Ви елементи заходів, що складають зміст соціальної послуги супроводу під час інклюзивного навчання?». Рівень наявності знань у наданні послуги соціального супроводу під час інклюзивного навчання оцінили як: середній – від 0 до 5; високий – від 6 до 7.

Задля визначення обсягу знань, якими необхідно володіти майбутнім соціальним працівникам, був визначений перелік термінів (тезаурус), який репрезентував терміносистему в галузі соціальної роботи в інклюзивному освітньому середовищі. Тезаурус містив зміст заходів із Державного стандарту соціальної послуги супроводу під час інклюзивного навчання: «допомога в самообслуговуванні», «підтримка у спілкуванні та комунікації з дітьми, педагогами та іншими особами», «організація харчування та допомога у прийнятті їжі», «організація пересування та допомога під час пересування», «безпека та спостереження за станом здоров'я, допомога в проведенні необхідних процедур», «допомога у виконанні лікувально-фізичних вправ», «допомога під час дозвілля» [1]. Відповіді майбутніх соціальних працівників на поставлені запитання свідчать, що загалом студенти обізнані із змістом соціальної послуги під час інклюзивного навчання. Так, середній рівень обізнаності студентів становить 71,5%, а 25,5% респондентів вказали на труднощі у відповідях на запитання: «Яка підтримка надається соціальним працівником при організації безпеки та спостереження за станом здоров'я, наданні допомоги в проведенні необхідних процедур», а також «Яку допомогу надає соціальний працівник при виконанні лікувально-фізичних вправ», «Яку допомогу надає соціальний працівник в організації дозвілля?».

Означену вище терміносистему соціальної послуги супроводу під час інклюзивного навчання пов'язували із її елементами, які визначені у Додатку 2 Державного стандарту [1]. Для цього розробили тестові завдання на встановлення відповідності. За допомогою таких тестових завдань перевіряли асоціативні знання, тобто знання про зв'язок змісту і елементів загалом, а у нашому випадку співвідношення між змістом і основними заходами соціальної послуги супроводу під час інклюзивного навчання. Завдання з вибором декількох правильних відповідей вважалося виконаним правильно, якщо точно зазначено усі без винятку правильні відповіді.

Приклад:

Які заходи необхідно надавати дитині з особливими освітніми потребами під час інклюзивного навчання як допомогу в ході організації дозвілля в закладі освіти? Зазначити 4 правильні відповіді:

А) Допомога під час занять у гуртках, секціях, клубах, культурно-освітніх, спортивно-оздоровчих, науково-пошукових об'єднаннях на базі закладів загальної середньої освіти.

Б) Допомога під час прогулянок, на перервах, між уроками/ заняттями.

В) Допомога під час ігрової діяльності для дітей дошкільного віку, інших видів діяльності під час освітнього процесу.

Г) Допомога у користуванні альтернативними засобами комунікації.

Д) Допомога під час здійснення рухової активності.

Ж) Допомога в організації денного відпочинку (сну) у закладах дошкільної освіти.

З) Допомога під час навчальних і виробничих екскурсій, заходів, що передбачені освітньою програмою закладу освіти або індивідуальним планом розвитку дитини.

Тестування уможливило студентам закріпити елементи тезаурусу, які у подальшому вони будуть використовувати на практичному занятті з теми «Розроблення індивідуального плану соціального супроводу здобувача освіти з ООП під час інклюзивного навчання» щодо супроводу «уявного» учня з особливими освітніми потребами, який відповідно до висновку про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку потребує супроводу.

Згідно з Державним стандартом, надавачем соціальної послуги є соціальний робітник або фізична особа-підприємець, який безпосередньо здійснює заходи, що складають зміст соціальної послуги, та пройшов відповідне навчання, який створює умови для успішної інтеграції учнів з особливостями розвитку в освітнє й соціальне середовище закладу загальної середньої освіти [1].

У Державному стандарті соціальна послуга під час інклюзивного навчання розглядається як комплекс заходів, спрямованих на забезпечення повної та ефективної участі отримувача соціальної послуги в освітньому процесі шляхом надання підтримки та допомоги в пересуванні, самообслуговуванні, комунікації, харчуванні, орієнтації у просторі, а також на забезпечення безпеки в приміщенні, на території закладу дошкільної освіти, закладу освіти, який забезпечує здобуття повної загальної середньої освіти, на іншій території під час

екскурсій, навчальних поїздок, інших заходів, передбачених освітнім процесом [1]. Тобто особа, яка надає соціальну послугу, є посередником між дитиною з особливими потребами й іншими дітьми та дорослими в інклюзивному освітньому середовищі.

Характеризуючи загальні підходи до організації та надання соціальної послуги в закладі освіти відповідно до Державного стандарту, дійшли висновку, що її можна отримати за рахунок бюджетних коштів, звертаючись з письмовою заявою до виконавчого органу сільської, селищної, міської ради, в якій зазначається потреба дитини у супроводі під час інклюзивного навчання та додається копія висновку про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку особи за встановленою формою відповідно до Положення про інклюзивно-ресурсний центр.

Однак слід зазначити, що соціальна послуга надається асистентом дитини після оцінювання її індивідуальних потреб, які визначаються протягом 5 днів фахівцем із соціальної роботи при взаємодії з командою психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами. За результатами оцінювання у письмовій формі складається індивідуальний план та укладається договір про надання соціальної послуги, який підписується одним із батьків або іншим законним представником отримувача соціальної послуги та надавачем соціальної послуги. Обов'язковою умовою є вказання назви соціальної послуги, умови її надання та вартість, права, обов'язки та відповідальність сторін, строк дії договору та інші умови, які сторони визнають істотними.

Отже, мета діяльності соціального працівника в інклюзивному освітньому середовищі як асистента дитини полягає в умінні його створювати, здатності працювати з розмаїтими учнями, надаючи індивідуальну соціальну допомогу дитині, яка цього потребує.

Запровадження інклюзії в освіту нині є відображенням соціальної політики в Україні, а тому актуальною потребою закладів вищої освіти є підготовка соціального працівника, здатного надавати соціальні послуги різним соціальним групам, зокрема здобувачам освіти з особливими освітніми потребами. Як зазначається у Законі України «Про освіту» (п. 20, ч. 1): «Особа з особливими освітніми потребами (ООП) – це та, яка потребує додаткової постійної чи

тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту, сприяння розвитку особистості ...» [18, 3]. Уможливить подолання негативних обставин, які впливають на здобувача освіти з особливими освітніми потребами в процесі інклюзивного навчання, соціальний працівник, який володіє арсеналом знань, умінь та навичок в галузі інклюзії в освіті. Формування інклюзивної компетентності – головне завдання педагогічного колективу закладу вищої освіти при підготовці соціального працівника.

Констатуємо, що підготовлені до роботи в умовах інклюзії ті фахівці, у яких сформована інклюзивна компетентність. Здійснюючи контент-аналіз освітніх програм з професійної підготовки соціальних працівників, з'ясували, що в перелік як фахових, так і спеціальних компетентностей не включено перелік здатностей, якими повинні володіти спеціалісти, котрі будуть здійснювати соціальну послугу супроводу здобувачів освіти з особливими освітніми потребами під час інклюзивного навчання.

Варто відмітити, що Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України затвердило розроблений МОН України професійний стандарт вчителя за професіями (наказ № 2736 від 23.12.2020), згідно з яким сучасний педагог повинен володіти здатністю створювати умови, які забезпечать функціонування інклюзивного освітнього середовища; здатністю до педагогічної підтримки осіб з особливими освітніми потребами; здатністю забезпечувати в освітньому середовищі сприятливі умови для кожного учня, залежно від його індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів.

Розкриваючи сутність інклюзивної компетентності соціального працівника, суголосні з думкою С. Авдеевої та І. Мінакової, що в закладах освіти означена компетентність повинна формуватися на засадах інклюзивних знань, спеціальних інклюзивних умінь і навичок, професійних і особистісно значущих якостей, опанування здоров'язбережувальними і корекційно-розвивальними технологіями.

Розглядаючи поняття «інклюзивна компетентність соціального працівника», звернемося до праць науковців (І. Войціх, Т. Гладун, О. Гноєвська, І. Демченко, І. Левчик, Г. Косарева, І. Осадченко, Т. П'яtkова, Е. Рамзані, Л. Сухоставська та ін.), у доробках яких обґрунтовано

інклюзивну компетентність соціального та спеціального педагога, розкрито її складові. Розділяємо з ними думку, що інклюзивну компетентність варто розглядати як теоретичну здатність та практичну готовність якісно і ефективно діяти в умовах інклюзивного навчання, здійснювати професійні функції і виконувати посадові обов'язки в межах соціально-педагогічної діяльності, окресленої чинними нормативно-правовими засадами [12].

Як інтегративне особистісне утворення поняття «інклюзивна компетентність» соціального працівника науковці Т. Соловей, М. Чайковський трактують як здатність здійснювати професійні функції в процесі інклюзивного навчання з урахуванням різних порушень здоров'я та потреб у соціальних послугах дітей і молоді з особливими потребами й створювати умови для їх розвитку і саморозвитку. У своїх наукових розробках вони виділяють такі змістоутворюючі компоненти інклюзивної компетентності, як: мотиваційний, когнітивний, рефлексивний та функціональний (операційний) [15].

Важливим чинником необхідності формування інклюзивної компетентності соціального працівника є перелік соціальних послуг для обов'язкового застосування при плануванні надання соціальних послуг в процесі виконання професійних обов'язків загалом, зокрема послуги «Супровід під час інклюзивного навчання», затверджених чинним Класифікатором соціальних послуг, яким передбачено надання допомоги в пересуванні, самообслуговуванні, комунікації, харчуванні, орієнтації у просторі, а також у забезпеченні безпеки дітям під час перебування в закладах дошкільної та загальної середньої освіти за місцем перебування отримувача соціальних послуг, поза межами місця проживання та у приміщенні надавача соціальних послуг [7].

Враховуючи мету і завдання нашого дослідження, професійну підготовку соціального працівника до роботи в інклюзивному освітньому середовищі будемо розглядати як цілеспрямований і послідовний процес, що передбачає модернізацію освітнього процесу у закладі вищої освіти, зміни парадигми підготовки до соціально значущої діяльності в інклюзивному навчанні, збереження у здобувачів освіти здоров'я як стану повного фізичного, духовного і соціального благополуччя, в не лише психофізичного порушення та відсутності гострих та хронічних захворювань. У зв'язку з цим важливого зна-

чення набувають педагогічні умови забезпечення професійної підготовки у закладі вищої освіти [11].

Задля виконання поставленої мети і завдань необхідно розробити такі педагогічні умови, які забезпечать оптимізацію змісту, організацію і керування освітнім процесом. За твердженням науковців, єдиного підходу до визначення і змістового наповнення поняття «педагогічні умови» немає. Зміст поняття «умови» розглядається у філософії як категорія, яка відображає зв'язок між речами, філології – як необхідна обставина, яка забезпечує здійснення, створення, у психології дане твердження розглядається як зовнішні або внутрішні процеси, які впливають на розвиток досліджуваного явища, педагоги вважають, що його варто розуміти як зовнішні фактори впливу на освітні процеси [16].

Педагогічна умова підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи в інклюзивному освітньому середовищі потрактовано нами як рушійна сила, яка спрямована на формування інклюзивної компетентності особистості здобувача освіти, що уможливить у нього розвиток здатності для організації надання соціального супроводу учня з особливими освітніми потребами під час інклюзивного навчання в закладі освіти. Її системотвірними складовими є сукупність змісту, форм, методів, прийомів і матеріально-просторового середовища, спрямованих на вирішення поставлених педагогічних завдань. Вибір педагогічної умови обумовлений наявністю соціального замовлення на підготовку соціального працівника із сформованою готовністю надавати соціальну підтримку дитині, яка відповідно до висновку, наданого інклюзивно-ресурсним центром про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку особи, потребує соціального супроводу в закладі освіти.

Серед уже розроблених ученими систем педагогічних умов професійної підготовки майбутніх фахівців у межах дослідження нами виокремлено основні провідні компоненти: емоційно-когнітивна (розвиток ціннісного ставлення студентів до майбутньої професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі, формування громадської думки про рівність; прийняття особи з особливими освітніми потребами в педагогічний колектив закладу освіти за місцем проживання; повагу й толерантне ставлення до «особливих»

друзів в класі з інклюзивною формою навчання); загально-педагогічна (оновлення змісту підготовки майбутніх соціальних працівників); загальнодидактична умова (опора на інклюзивні дидактичні принципи, застосування інноваційних форм, методів та технологій навчання); міждисциплінарна (використання додаткових ресурсів для забезпечення інклюзії за допомогою активної співпраці між педагогами, допоміжним персоналом, батьками й самими дітьми).

Тому в розрізі професійної підготовки соціальних працівників виокремлено наступні провідні педагогічні умови:

- 1) включення до змісту освітньої програми галузевих знань з інклюзії та соціальної роботи;
- 2) розроблення методики навчання студентів та її упровадження у освітній процес закладу вищої освіти;
- 3) залучення студентів до науково-дослідницької роботи.

Реалізація першої педагогічної умови пов'язана з вивченням обов'язкових навчальних дисциплін «Інклюзивна освіта», «Соціальна робота в інклюзивному освітньому середовищі», при цьому застосовуємо: 1) технологію контекстного навчання, сутність якої полягає у включенні у зміст навчання соціально значущих завдань професійної діяльності соціального працівника, «занурення» студента у майбутню професійну діяльність, котрі забезпечать майбутнім соціальним працівникам виконання практичних задач соціального супроводу учнів з особливими освітніми потребами під час інклюзивного навчання в закладі освіти; 2) продуктивне навчання – сучасна педагогічна технологія пізнавальної діяльності учнів. Сутність даної інтерактивної технології – досягнення результату через власну самостійну діяльність здобувачів освіти.

Методика навчання студентів втілювалася нами через різні види лекційних (проблемні, мультимедійні, лекції-прес-конференції та ін.) та практичних занять, з використанням контекстного та продуктивного навчання, що допомагало урізноманітнити нам освітній процес та доповнити традиційне навчання. До прикладу, на практичних заняттях для узагальнення та систематизації знань, активізації мислення, внутрішніх мотивів студентів, поєднання розумової діяльності із практичною, дотримуючись дидактичного принципу зв'язку теорії з практикою, використовували засоби медіапедагогіки, а саме

масмедійні продукти, такі як: уривки фільмів «Зірочка на землі» та «Каструлька Анатолія».

Зокрема, у своїх відгуках студенти зазначили, що перегляд фільмів сприяв розвитку у них толерантності, поваги до інших. Так, мультфільм «Каструлька Анатолія», – зазначала студентка, – це зворушливий мультфільм про нас, про наші особливості та недоліки, про любов та можливість зцілення. Прив’язаність Анатолія до каструльки викликає у нього труднощі у поведінці та адаптації до нових ситуацій, що у подальшому може породжувати булінг та дискримінацію». «Мультит дивовижний, – написала інша, – він на тему труднощів адаптації особливих дітей. Каструлька – символ, за яким ховається фізична проблема, чудова метафора». У відгуку ще однієї здобувачки освіти на переглянутий мультфільм зазначається: «Життя дітей з вираженою інакшістю у наш час дуже важке. Вони стикаються з безліччю проблем, особливо пов’язаних з входженням в соціум, але одночасно вони безмежні у своїх здібностях, талантах, прагненні до самовираження. Завдяки величезній силі волі діти домагаються успіхів у найрізноманітніших сферах». Усі студенти одно-стайно дійшли висновку, що саме у руках соціальних працівників, які будуть надавати соціальну послугу супроводу дитині, закладені величезні можливості допомогати тим, хто відрізняється від нас.

Перспективним методом формування інклюзивної компетентності на практичних заняттях нам видався процес виготовлення лепбука, що дало можливість студентам після вивчення тем «Використання соціальним працівником методів арттерапії для корекції емоційно-вольової сфери», «Використання вправи для подолання небажаної поведінки у здобувачів освіти з ООП» закріпити знання і оформити їх у вигляді міні-книги – «лепбук» (з *анг.* «*lapbook*» – книга на колінах), папка (кейс), яка присвячена відповідній темі. Водночас робота над створенням лепбука – це науково-дослідницький процес пошуку нової для здобувачів освіти спеціальності соціальний працівник інформації, яка формує цілісність засвоєння знань. Його виготовлення не обмежувалося в часі, а саме: продовжувалося в домашніх умовах як позааудиторна самостійна робота і під залучення до гурткової діяльності.

Для майбутніх соціальних працівників, які будуть надавати соціальну послугу супроводу під час інклюзивного навчання, будуть

корисними піктограми, призначення яких для дітей з особливими освітніми потребами розглядається як важлива функціональна складова візуальної комунікації і вправи для зняття підвищеної тривожності, котрими студенти наповнили лепбуки.

Так, до прикладу, студентам пропонувалося дібрати альтернативні та підтримуючі невербальні засоби комунікації – піктограми, тобто умовні малюнки або графічні символи із зображенням будь-яких дій, явищ, предметів і т.д., з підписом, який інформує про значення даного знаку, з урахуванням тих базових заходів, які становлять основу надання соціальної послуги супроводу під час інклюзивного навчання.

Написання есе, виготовлення лепбуків та піктограм використовувалося нами для формувального оцінювання знань в якості портфолію студента з навчальної дисципліни «Соціальна робота в інклюзивному освітньому середовищі». Означені види діяльності допомогли краще зрозуміти, запам'ятати, зберегти і систематизувати отримані знання, проявити творчість і креативність, активізували зацікавленість до майбутньої роботи в інклюзивному освітньому середовищі.

Як уже зазначалося вище, значущим у формуванні інклюзивної компетентності здобувачів освіти стала робота в гуртку «Соціальна робота в інклюзивному освітньому середовищі», метою діяльності якого було розширення обсягу знань, отриманих студентами при вивченні дисципліни. Гурток функціонує відповідно до плану науково-дослідницької теми «Теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх педагогів до роботи в інклюзивному середовищі в системі освіти України» (УДК 378.02:373.5.011.3-051 (477) – державний реєстраційний номер 0118U100489 кафедри педагогіки, освітнього менеджменту та соціальної роботи.

Важливою складовою формування інклюзивної компетентності у майбутніх соціальних працівників стала неформальна освіта, до якої студенти долучалися на освітньо-ресурсній платформі «ВІП.ОСВІТА», де прослухали актуальну тему «Додаткові послуги дитині з ООП – запорука якісного інклюзивного навчання в закладах освіти» авторського курсу «Організація інклюзивного освітнього простору та навчання в закладах освіти в умовах сьогодення» (автор З.М. Шевців) і розглянули:

- маркери освітніх труднощів у здобувачів освіти в процесі навчання;
- умови забезпечення подолання освітніх труднощів;
- командний підхід в організації інклюзивного навчання здобувачам освіти 2–5 рівнів підтримки;
- організація забезпечення додаткової підтримки дитини з ООП;
- професійні та особистісні вимоги до асистента дитини з ООП під час інклюзивного навчання.

На практичному занятті з теми «Сутність інклюзивного освітнього середовища, види соціальної роботи в ньому», застосовуючи методи мозкового штурму та дискусії, закріплювали основну термінологію про інклюзивний простір та інклюзивне освітнє середовище, визначали маркери соціоадаптаційних труднощів і потреби героя мультфільму «Каструлька Анатолія» з метою підготовки до наступного практичного заняття на тему «Розроблення індивідуального плану соціального супроводу здобувача освіти з ООП під час інклюзивного навчання». За визначеними труднощами і потребами розробляли індивідуальний план «уявного» клієнта соціального працівника.

Результатом втілення даної педагогічної умови є набуття компетенцій інклюзивної компетентності, необхідних у майбутньому, щоб безпосередньо здійснювати заходи, що складають зміст соціальної послуги супроводу під час інклюзивного навчання. Зокрема, оцінювання індивідуальних потреб отримувача соціальної послуги (здобувача освіти з особливими освітніми потребами), складання індивідуального плану та укладення договору про надання соціальної послуги, допомагати в самообслуговуванні, організовувати харчування, надавати допомогу у випадках небажаної поведінки тощо.

Отже, виокремлені нами педагогічні умови містять навчальний зміст матеріалу, відповідні форми організації навчальної діяльності студентів, методи і прийоми навчання і викладання, спрямовані на формування у майбутнього соціального працівника інклюзивної компетентності соціальної послуги супроводу здобувача освіти з особливими освітніми потребами під час інклюзивного навчання.

Зауважимо, що при цьому ефективність рівня сформованості даної компетентності залежить не від визначених нами цих умов, а від уміння реалізувати їх для досягнення запланованої мети.

У результаті дослідження професійної підготовки майбутніх студентів до роботи в інклюзивному освітньому середовищі і надання соціальної послуги супроводу під час інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами дійшли висновку, що:

- завданням закладу дошкільної та загальної середньої освіти є забезпечення безпечного доступу до інфраструктури та будівлі, створення інклюзивного освітнього простору з урахуванням принципів універсального дизайну, при цьому забезпечувати учнів з особливими освітніми потребами адекватним розумним пристосуванням, а саме навчально-дидактичним матеріалом і альтернативними та підтримувальними засобами комунікації;

- нагальним завданням закладу вищої освіти є удосконалення освітніх програм з метою підготовки професійних соціальних працівників до роботи в інклюзивному освітньому середовищі, в тому числі затребуваної нині спеціалізації «Асистент дитини/учня в закладі освіти»;

- забезпечення перепідготовки соціальних працівників на базі закладу вищої освіти, розробивши для цього сертифікатний курс;

- нині для досягнення поставленої мети формування готовності майбутніх соціальних працівників до виконання послуги соціального супроводу під час інклюзивного навчання необхідно на практичному рівні в закладі вищої освіти реалізувати педагогічні умови, застосовавши:

- інтерактивні технології: 1) контекстне навчання, сутність якого полягає у включенні у зміст навчання виробничих завдань професійної діяльності соціального працівника, «занурення» студента у майбутню діяльність, котра забезпечить майбутнім соціальним працівникам виконання практичних задач соціального супроводу учнів з особливими освітніми потребами під час інклюзивного навчання в закладі освіти; 2) продуктивне навчання, сутність технології – досягнення результату через власну самостійну діяльність здобувачів освіти.

- методика навчання, що відповідно до означених технологій включає:

1. різні форми організації навчання: *лекції* (проблемні, мультимедійні) та практичні заняття, зокрема засоби медіапедагогіки, а саме масмедійні продукти, такі як: уривки фільмів «Зірочка на землі» та «Каструлька Анатолія» для узагальнення та систематизації знань, активізації мислення, внутрішніх мотивів студентів, поєднання розумової діяльності із практичною, дотримуючись дидактичного принципу зв'язку теорії з практикою;

2. виготовлення *лепбуків* для закріплення знань і оформлення їх у папки (кейси), які присвячені відповідній темі;

3. виготовлення *пінтограм* для візуальної комунікації і допомоги в самообслуговуванні: вмивання, миття рук, вдягання, роздягання, взування, допомога у користуванні елементами туалетної кімнати, допомога у складанні портфеля; організація харчування та допомога у прийнятті їжі;

4. добір вправ для подолання соціоадаптаційних труднощів, небажаної поведінки, агресії: «Сніжки», «Розтирання паперу», «Салют» та інші;

- долучення до неформальної освіти, яка б передбачала формування загальних, фахових компетентностей або програмних результатів навчання і результати якої могли б перезарховуватися після вивчення навчальної дисципліни.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в обґрунтуванні необхідності розроблення спеціального методичного супроводу курсу «Асистент дитини/учня в інклюзивному класі».

Список використаних джерел

1. Державний стандарт соціальної послуги супроводу під час інклюзивного навчання URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0072-22#Text>.
2. Державні будівельні норми України. Інклюзивність будівель і споруд. URL: https://dbn.co.ua/load/normativy/dbn/dbn_v_2_2_40/1-1-0-1832 (Дата звернення: 03. 10.2022).
3. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. <https://ips.ligazakon.net/document/TM057068> (Дата звернення: 03. 10.2022).
4. Інклюзивне навчання. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya> (Дата звернення: 22.03.2023).

5. Калініченко І. Виховання підлітків з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного освітнього середовища: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. Луганськ, 2014. 20 с.
6. Касярум Н. Освітній простір: становлення поняття. *Витоки педагогічної майстерності*. 2013. Випуск 12. С. 107–113. <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/2203/1/Kasjarum.pdf> (Дата звернення: 22.04.2023).
7. Класифікатор соціальних послуг від 23.06.2020 № 429. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text>(Дата звернення: 02.02.2023).
8. Методичні рекомендації для закладів загальної середньої освіти щодо визначення освітніх труднощів і рівня підтримки в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти. URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2022/01/Methodichni-rekomendatsiyi-dlya-zakladiv-zagalnoyi-serednoyi-osvit>]/(Дата звернення: 22.03.2023).
9. Новий освітній простір. Безбар'єрність: Інформаційний посібник. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/408/NOP_Bezbaryernist.pdf (Дата звернення: 22.04.2023).
10. Пелех Ю., Філоненко М., Шевців З. Перспективи підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до роботи в умовах інклюзії в освіті. // *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. Серія «Педагогічні науки». Випуск № 1. 2023. С. 25–31.
11. Пелех Ю., Філоненко М., Шевців З. Теоретико-методична підготовка майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до роботи в умовах інклюзії в освіті: формування інклюзивної компетентності. *Молодь і ринок* № 1 (209). січень 2023. С. 53–58. <http://mir.dspu.edu.ua/article/view/273457/270048> (Дата звернення: 22.03.2023).
12. Петришин Л. Інклюзивна компетентність як необхідна складова професійного становлення соціального педагога. *Освіта* (Соціальна педагогіка). URL: <https://itta.info/inklyuzivna-kompetentnist-yak-nebhidna-skladova-profesijnogo-standovlennya-socialnogo-pedagoga/> (Дата звернення: 22.03.2023).
13. Постанова КМУ «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр» від 30.08.2022 року № 979. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KP170545?an=1>. (Дата звернення: 22.03.2023).
14. Пришляк О.Ю. Розвиток фахівців соціономічної сфери в професійних асоціаціях й об'єднаннях. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Педагогіка, соціальна робота». Випуск 32. С. 159–160. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/11369/> (Дата звернення: 22.04.2023).

15. Соловей Т.В., Чайковський М.Є. Змістові компоненти професійної компетентності соціального працівника інклюзивного закладу освіти. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*, № 1(7)/2013. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/Znpkhist_2013_1_52.pdf] (Дата звернення: 22.02.2023).
16. Шалівська Ю.В. Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до комунікативно-мовленнєвого розвитку учнів. Дисертація 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Рівне: РДГУ, 2018.
17. Шевців З.М., Філоненко М.М. Реабілітаційна компетентність як складник професійної підготовки майбутнього фахівця соціономічної професії до роботи в умовах інклюзії // *Педагогічні науки: збірник наукових праць Херсонського державного університету*. Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 90. С. 124–129.
18. Шевців З.М. Основи інклюзивної педагогіки: видання 2-ге, виправлене, доповнене. Львів: «Новий світ-2000», 2019. 264 с.
19. Шевців З.М. Теоретичні основи імплементації інклюзивної освіти в Україні. Професійна підготовка майбутніх педагогів: теорія та практика: монографія. Рівне: О. Зень, 2020. С. 49–67.
20. Шевців З.М. Теорія і методика професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи в інклюзивному середовищі загальноосвітнього навчального закладу: автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04, Рівне. 44 с.
21. Шевців З. М. Основи інклюзивної педагогіки: підручник. Видання 2-ге, виправлене, доповнене. Львів: «Новий світ –2000», 2019. 264 с.

Наукове видання

**СОЦІАЛЬНА РОБОТА
У ПЕРІОД КРИЗОВИХ ЗМІН.
СУЧАСНІ ВІЗІЇ**

КОЛЕКТИВНА МОНОГРАФІЯ

**PRACA SOCJALNA
W OKRESIE ZMIAN KRYZYSOWYCH.
WIZJE NOWOCZESNE**

MONOGRAFIA ZBIOROWA

*За науковою редакцією
Пелеха Юрія Володимировича*

*Технічний редактор
Віталій Власюк*

Підписано до друку 25.12.2023 р. Формат 70x100 1/16.

Папір офсетний. Гарнітура "PT Serif". Друк офсет.

Ум. друк. арк. 24,83. Наклад 100 пр. Зам. 112.

Видавництво "Волинські обереги".

33028 м. Рівне, вул. 16 Липня, 38; тел./факс: (0362) 62-03-97;

e-mail: oberegi97@ukr.net

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи
ДК № 270 від 07.12.2000 р.

Надруковано в друкарні видавництва "Волинські обереги".